

יוסיף דעת

מבית
שבת טיש

- ב"ב -

"שגיאות מי יבין"

חז"ל שיבחו את הלימוד של "גירסא דינקותא", כמובא במסכת שבת (כא, ב), שם אמר אביי שאם היה זוכה ללמוד בצעירותו את דברי רב (פתיחות) ושמנים שאין מדליקין בהם בשבת, אבל מדליקין בהן בחנוכה בחול ובשבת, כי סבר "בבתה זקוקה לה ואסור להשתמש לאורה" - היה זוכה יותר מאשר שמע את השמועה בשנים מאוחרות יותר. ורש"י מבאר שם שגירסא דינקותא "מתקיים יותר משל זקנה", וציין שם במסורת הש"ס לדברי המשנה באבות "הלומד ילד למה הוא דומה? לדיו כתובה על נייר חדש, והלומד זקן למה הוא דומה? לדיו כתובה על נייר מחוק". ומכאן למד רבנו מנחם המאירי, כי "לעולם יהא אדם זהיר לחנך את בנו בלמוד בילדותו, שלמורה שבזמן הילדות היא העומדת לדורות, כמאמר החכם שאמר למוד החכמה בימי הנעורים כפתוח על האבן, והוא שאמרו גירסא דינקותא מעלי".

אולם "אלה וקין בה" (הניב מובא פעם אחת בכל הש"ס, במסכת ראש השנה יז, ב): "נושא עוון ועובר על פשע לשארית נחלתו, אמר רבי אחא בר חנינא, אליה וקין בה, לשארית נחלתו ולא לכל נחלתו, למי שמישים עצמו כשריים". משמעות הניב היא שגם בדבר משובח יש חסרון ופגמה, אולם לא ברור מהו הקוין שבאלה המשובחת והשמנה. יש המסבירים, כי כיוון שהכבשים מתהלכים בנות לצמחים, נתפסים לעתים קרובות אל זנבם, והללו שורטים את האדם שחולב את חלבם או נוז את צמרם. אך אחרים סבורים, כי הקוין הינו עצם הזנב שבתוך האלה, והוא החלק השלילי שבכשר השמן, או שהוא מפרע לפעולות הגויה כיוון שהוא מוגבה מעט מגוף הכבש). לעתים חרוטים בזכרוננו ידיעות ומושגים שונים במרחבי התורה ומקצועותיה, והם נותרו גם בגילנו המבוגר באותה רמה ילדותית של אז. וכך אנו חוזרים ונשנים את מעשה הבראה למשל, כמעט באותה רמה ילדותית ושמחת כפי שלמדנו אותה בשעתו, וקשה לאדם הבוגר להשתחרר מכך וללמוד נושאים עמוקים על נייר חדש. בנוסף לכך השתמשו בזכרוננו מעויות רבות שנובעות מהסתמכות על מה שקראנו ולמדנו בעבר, מבלי לטרוח לבדוק את הדברים לאשורם בגיל מבוגר יותר. כך נקבעו במוחנו שגיאות רבות, שלעתים גם מביכות ומעוררות גיחוך, ואפילו בדברים יסודיים ביותר, ואנו מופתעים מדי פעם לגלות מחדש מידע חדש ושונה, במושגים שנקבעו אצלנו כנכסי צאן ברזל.

1. חמור לבן?

כולנו מצפים לביאת המשיח, ואף-על-פי שיתמהמה, עס-כל-זה אחכה לו בכל יום שיבוא. שגור על פינו לצפות למשיח שיבוא רכוב על חמור לבן, ובאדיש "משיח צדקנו וועט קומען אויס-לייזן די יידן פון גלות, רייטנדיק אויף אַ ווייסן אייזל" (ולא 'פערדאלע' כפי השיר הידוע, שכן עתיד לבוא על חמור ולא על סוס). אלא שלא מצאנו כל מקור שהמשיח יהיה דווקא בצבע לבן!

מקור האמונה היא בדברי הנביא זכריה: "הנה מלך יבוא לך צדיק ונושע הוא, עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתונות", ודרשו חז"ל במסכת סנהדרין (צה, א) שאם יזכו יבוא המשיח עם עניי שמיא, ואם לא - עני רוכב על חמור, וכן מוזכר העניין בפרקי דרבי אליעזר (פל"א), ובספרי הדרוש והחסידות ביארו את העניין בהכנעת החומר והגשמיות לקדושה. אולם בכל המקורות לא נזכר דבר אודות צבעו של החמור.

הטעות נובעת מפירוש לא נכון למובא בגמרא שם בסנהדרין, כאשר שפור מלכא מלך פרס (הוא שאפוד הראשון, שמלך אחרי ארדשיר הראשון מייסד השושלת הסאסאנית, שהיתה האחרונה ששלטה בפרס בטרם נכבשה בידי המוסלמים, ובתקופתה התגבש התלמוד הבבלי ונחתם) אמר לשמואל ידידו בלגלוג: "אמריתו משיח על חמור" (זה הניקוד הנכון, ולא חמורא כפי השגור שהוא יין. בעולם הישיבות שבהם אין מקפידים להבחין בין חמורא לחמורא ושניהם נקראים חמורא, היו אומרים בהלצה שנדי לדעת את כוונת הגמרא מחפשים היכן נמצא אותו חמורא שדנים בו, אם הוא במרתף איזוהו יין, ואם הוא בסמך למרתף מחוצה לו, אזי הוא החמור שנטה שכמו לסבול את חביות היין שיעמיסו עליו... ואכן בליקוטים שבסוף ספר מהרי"ל אות לד כתב: "חמורא שהוא לשון יין, קרא מהרי"ל חמורא המ"ם בשבא, כגון כסא דחמורא. וכשהוא לשון חמור, קרא חמורא המ"ם בקמץ", ובהערות הסמך לכך שני פסוקים נשקה את אביו יין - ומתרגם חמורא, "שבו לכם פה עם החמור" - ומתרגם "עם חמורא". ויש לציין, כי על דברי הגמרא

בב"מ עז, ב "ההוא גברא דזבין ליה חמרא לחבריה, נפש ליה חד זוזא", פירש רש"י שמכר לו חמור, והמהר"ם מציין למה היה רש"י צריך להוסיף ולפרש שהכוונה שמכר לו חמור, כדי שלא נטעה לפרש שמכר לו חבית יין. ומהר"ם שיש מסתפק על דברי הירושלמי המוזכר בתוספות בבלי ב"מ כה, ב ד"ה 'ואם נטל', "אשכח חמרא מכוסה בחפיסה ונסביה" אם הכוונה ליין או לחמור) אתי - אתם היהודים אומרים שהמשיח יבוא על חמור, והרי אין כבוד לו לרכוב (כך יש לומר את שם הפועל 'לרפב' בחולם, ולא 'לרפב' כפי השגור, וכך לשון המקרא בשמו"ב טו, ב: "החמורים לביית הקלף לרפב" וכן במל"ב ד, כד "אל-תצער-לי לרפב". וכן בלשון חז"ל בחגיגה פ"א מ"א "כל שאינו יכול לרפב על כתפו של אביו", אך בפועל בלשון עתיד בבנין קל 'פצל', יש לומר לרפב, לרפב, לרפב) על חמור. "אישדר ליה סוסיא ברקא דאית לי", ומפרש רש"י "סוס מסורק ומכוון ונאה שיש לי, דגנאי הוא שיבא על חמור. מלגלג היה. לישנא אחרינא, סוסיא בדקא - סוס בדוק לרוץ" (וכן פירש הרמ"ה, שהמלך לגלג על התמהמהותו של המשיח לבוא, ואמר שכנראה הוא רוכב על חמור שמתנהל לאט, ולכן הציע לשלוח לו סוס מהיר כברק כדי לזרז את ביאתו).

אמר ליה שמואל: "מי אית לך בר חיור גווי?" ומפרש רש"י: "מאה בלשון פרסי", כלומר, שמואל השיב לו בדרך דחיה האם יש לך סוס שהוא בעל מאה גוונים, כמו חמורו של משיח שיש בו מאה גוונים? הטעות נוצרה אפוא מהפירוש המוטעה של המלה "חיור", שחשבוהו בטעות לחיור" והוא צבע לבן, במקום מאה צבעים כפירוש רש"י. ויש לציין כי בעל הערוך גורס כאן: "כאר הזור גוני", שכן החמור נקרא בפרסית (עד היום) 'ח'אר', ו'הזור' בפרסית הוא אלף, ואם כן משמעות המשפט הוא: "חמור בעל אלף גוונים" שאינו בנמצא (ובחיים 'תיקנו' את הגירסא בערוך השלם). "ייתכן גם שהטעות נוצרה משיבוש דברי שבור עצמו 'סוסיא ברקא', וחשבו שהכוונה לסוס מבריק בצבע לבן (כך תרגמו גם 'ווייס פערד' את הערך 'ברקא' במהדורת ספר 'הערוך' שבו 'ניתוסף העתקת כל מלה מלשונות וזות הבאות בספר הזה, ללשון אשכנזית

2. חקל תפוחין?

2. מה היה פרוי של עץ הדעת? בשאלה זו נחלקו חז"ל (בברכות מ, א ובסנהדרין ע, ב וכן במדרשים) וניתנו ביאורים שונים, ואמרו במדרש בראשית רבא, ששם העץ לא נכתב בתורה בפירוש כדי שלא יצביעו עליו אנשים לדורות ויאמרו זה העץ שנכשלו בו אדם וחווה.

דעה אחת בדברי חז"ל היא, שעץ הדעת היה עץ גפן, ש"אין לך דבר שמביא יללה על האדם אלא יין", כפי שנאמר אצל נח, וכן דרשו את הפסוק "עניבמו ענבי רוש אשכלות מרורות למו" שהביאו מרורות לעולם; ויש אומרים שהיתה תאנה שממנה תפרו אדם וחווה לעצמם בגדים כפי שנאמר "ויתפרו עלה תאנה" ו"בדבר שנתקלקלו בו ניתקנו"; אחרים סבורים שהיתה חיטה שבאותה עת היו מיתמרות כארזי לבנון, והוכחה לכך שהרי "אין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן"; או אתרוג ולכן נאמר "ותראה האשה כי טוב העץ למאכל", ואין אילן שאפשר לאכול את עצו חוץ מאילן האתרוג (רבי ינון חורי נתן סימן לארבע הדעות: עץ הדעת" = ה'דר - אתרוג, ד'גן - חיטה, ע'נבים, ת'אנה). הרא"ש בפירושו לשבת כתב שיש מאן דאמר שהעץ שאכל ממנו אדם פשתן היה, וכבר העיר ה"קרבן נתנאל" שלא נמצא אחד בש"ס או במדרש שאמר כן, ובוודאי טעות סופר

הוא בדברי הרא"ש וצריך לומר "חיטה היה". דעה נוספת גורסת, שעץ הדעת היה אגוז, ומקורו מנוסח הברכה שמופיע בסדר רב עמרם גאון לחתן בליל חתונתו: "בא"י אמ"ה אשר צג אגוז בגן עדן שושנת העמקים, כל ימשול זר במעין חתום, על כן אילת אהבים שמרה בטהרה וחוק לא הפרה, בא"י הבורח בזרעו של אברהם", ואמרו שהוא מפני שנמשלו ישראל לאגוז כמו שנאמר "אל גנת אגוז ירדתי" ובנות ישראל שמורות כאגוז בקליפתה, וכן מצאו מכאן רמז למנהג שנהגו הנשים להשליך אגוזים על החתן, כיוון שאשה גרמה לחטא עץ הדעת ובאים לומר לו לתקן בלימוד התורה את החטא, ומרמזו באגוז שיש לו קליפה וצריך הסרה; אלא שאומרים שנפלה טעות בהעתקת דברי רב עמרם גאון, ובמקור נכתב "אשר צג זוג בגן עדן" ולא אגוז, וממילא כל היותו של עץ הדעת עם אגוז אינו נכון, וכן מובא ב"תשובות הגאונים" מרב האי גאון שיש לומר "אשר צג זוג" ולא "אשר נטע גנת אגוז", ונוסח זה גם מסתבר יותר שהכוונה לאדם וחוה שהקב"ה העמידם זוג בגן עדן, והברכה היא שהזוג הנישא יהיה כמותם.

אולם בכל הדעות הללו לא מצאנו מקור לטעות הנפוצה, שעץ הדעת היה עץ תפוחים, ובאמת מקור הדבר טמא מהנצרות, שאצלם נוצרה הטעות מכך שהמלה 'מלום' בשפה הלטינית משמעותה 'רע', וכיוון שישנה מלה נוספת בלטינית שהגיעה מהשפה היוונית ונשמעת בדומה למלה זו, אך היא מייצגת את התפוח - הוחלפו המלים ונוצרה דעה משובשת כאילו התפוח הוא פרי עץ הדעת. מכאן נוצר הביטוי השגור "התפוח האסור" לכל תענוג או הנאה שאסורים עליה החוק והמוסר, ודווקא משום כך מתעורר האדם להימשך אליהם כפי שנאמר "מים גוברים ימתקו". התפוח האדום הפך בנצרות לסמל החטא, ובפרט צבעו האדום העז, והדבר תועד בציונים רבים ועתיקים בהם נראים אדם וחוה בצל עץ תפוח (ולא לחינם נקראת החברה הטכנולוגית הענקית בארה"ב בשם 'אפל' - תפוח באנגלית, וסמלה תפוח גנוס, כאותו פרי אסור של עץ הדעת לדעתם. אחרים סבורים כי התפוח נועד להזכיר את הפיזיקאי האנגלי הנודע אייזק ניוטון, שגילה את כוח הכבידה (כוח המשיכה) שבטבע, בעקבות תפוח שנפל על ראשו בגינתו שבאנגליה, והדבר עורר אותו לחקור מדוע התפוח נופל תמיד במאונך לקרקע ולא לצדדי או לכיוון מעלה, ומכאן הגיע למסקנה כי אותו כוח הגורם לנפילת תפוחים ארצה, הוא הכוח שמפעיל את השמש על כוכבי הלכת ומחזיק אותם במסלוליהם. מעניין להוסיף, כי לאחרונה התגלו כתבי ניוטון, בהם עסק במשכן ובית המקדש ועבודת הקרבנות שבהם, וכן בחישובי קץ הימים ובוה הגאולה).

למרבה הצער חדרה טעות זו גם אצלנו, והיו כאלו שכתבו שהמנהג לאכול תפוח בליל ראש השנה כמוכב בשולחן ערוך, הוא כדי לתקן את חטאו של אדם הראשון שנוצר בראש השנה ובו ביום נצטוו ובו ביום חטא (סנהדרין ע, ב), ובאמת התחלף להם אתרוג בתפוח כמוכב בתוספות מסכת שבת (פח, א), וכן אמרו התוספות בתענית (כט, ב ד"ה 'של תפוחים') שכל התפוחים הנוכחים בדברי חז"ל הכוונה לאתרוגים. כך מסופר (בנפש הרב עמ' רט) על רבי יוסף דוב סולובייצ'יק מראד"ב, שאמר פעם כי מנהג הגר"א שלא לאכול ענבים בראש השנה, בהתאם לדעה בחז"ל שעץ הדעת גפן היה, ו"שאלו אחד מהשומעים, דאסיכין אין לאכול גסיכין תפוח, דהלא עץ הדעת תפוח היה. וענהו רבנו תיכף ומיד, דזה בוודאי אינו נכון, אלא דלחד מאן דאמר אתרוג היה, ואתרוג בלשון התנ"ך נקרא תפוח, והנוצרים כלכלו תפוח של תנ"ך בתפוח של היום. דבזמן התנ"ך הרי לא היו בכלל (מה שנקרא אצלנו) תפוחים בארץ ישראל, ובשיר השירים נזכר שרירי אפך כתפוחים,

ובוודאי כוונת הפסוק לאיזה פרי הדר (ציטוט) שהריח הולך למרחוק", והביא ראיה מהתוספות בתענית הנוכר שתפוחים הם אתרוגים. דעה משובשת נוספת שמקורה אף היא בנצרות, קושרת את עץ הכננה עם עץ הדעת, ואף אלו דברי הכל. ומכאן תמיהה על המוכב בזמירות "מעשה אבותי" באסטאן (עמ' רח) על רבי לוי יצחק מבוסטון ש"הי"ת] לו חביבות מיוחדת לליקר בננה", והמחבר (נכד הנ"ל) שמע את הטעם למה היתה לרבי אהרן מבעלזא "חביבות מיוחדת לליקר בננה"? "מפני שבננה (הוא) [היא] התאנה שהי"ת]ה בגן עדן, ושמעתי וכו' שכ"ק אדמו"ר מבעלזא זי"ע נהג שבימים [ה]נוראים לא שתה ליקר בננה אלא ליקר שְׁרִי, והטעם כמו שהזכרנו לעיל שבננה הוי תאנה גן עדן, ומוכב בדברי חז"ל שאילן שאכל ממנו אדם הראשון רבי נחמיה אומר תאנה היתה, ולכן בימים הנוראים שאז היתה בריאת האדם, לא רצה לשתות ליקר בננה, כדי שלא להזכיר חטא עץ הדעת בימים הנוראים".

3. אדמוני?

טעות נוספת שהשתרשה בהשפעת הנוצרים, הקשורה אף היא לצבע האדום, היא צבע שערו של דוד המלך ע"ה, טעות שחזרה גם אלינו, ורבים מאיתנו משובשים שכונת הפסוק בשמואל"א (טו, יב) "אדמוני עם יפה עיניים" הכוונה שהיה בעל שיער כתום-אדמדם או זהוב, כזה המכונה בימינו ג'נג' (בהשפעת צמח הג'נג'ר הוא הונגביל, שנמכר כממתק מסוכר בצבע כתום). ובאמת הכוונה לצבע בשרו של דוד שהיה אדמוני, ואילו שערו היה שחור. כך מסתבר מכל המפרשים שהכוונה לבשרו, כמו המלבי"ם: "וזה מורה על תגבורת הדם ורוב החמה", ובמצודת ציון: "אדמוני - מראה אדום".

טעות זו השתרשה גם לגבי צבע שערו של עִשָּׂו, עליו נאמר "ויצא הראשון אדמוני, כולו כאדרת שער", ובטעות קישרו בין שני הפרטים הללו, כלומר בין הצבע האדום לבין שערו, והסיקו ששערו היה אדמוני, ומכאן הציונים שמראים לילדינו בקטנותם ומשרישים בהם את הטעות לכל ימי חייהם (והמהדרים גם מוסיפים לצייר את שערו מתולתל, שהרי הג'נג'י בדרך כלל הוא בעל שיער כזה). והאמת שגם אצל עשו הכוונה לבשרו, כמו שאמרו במדרש המובא ב"דעת זקנים" שם, שייצחק אבינו לא מל את עשו כי ראה אותו אדמוני וחשב שדמו לא נבלע עדיין באיבריו, והמתין שנה ושנתיים עד שיגדל וישתנה צבעו, וכשראה שהוא נותר בצבעו האדום הבין שזה טבעו, וכשרצה למולו בגיל י"ג כמו שנימול ישמעאל אחיו של יצחק, מנע עשו ממנו לעשות כן ונותר ערל. וראיה ברורה לכך משני פסוקים בשיר השירים, שנאמר "דודי צח ואדום דגול מרבבה", ומיד לאחר מכן "קווצותיו תלתלים שחורות כעורב".

במרוצת הדורות, בגלל שינויי אקלים וגנטיקה, היו יהודים רבים בעלי שער ג'נג'י בקרב יהודי אשכנז וספרד, ואפילו בקרב קהילות המזרח בעיראק ותימן (ולהבדיל, מעט גם אצל ערבי בארץ ישראל). בתקופת האינקוויזיציה בספרד, תרו הנוצרים אחר אנשים בעלי שיער בצבע זה, וחשדו בהם שהם יהודים אנוסים שהתנצרו רק למראית עין. היו שקישרו את צבע השיער האדום של דוד המלך (בטעות), אל הבעש"ט הק' שעליו מסופר שהיה בעל שיער אדום, כמסופר על רבי דוד יצחק אייזיק מסקאליע שהוציא פעם ספר ישן מארון הספרים שלו, והראה לנכדו שיש בו שיעור אדום 'פון די בארד פון (ר"י) [דער] הייליגע[ר] זיידע (ר"י) [דער] בעל שם טוב הקדוש'. ובעניין זה חשוב לציין,

כי הציור המיוחס אל הבעש"ט שבו הוא נראה כבעל שער צהבהב, אינו אלא של ר' חיים שמואל יעקב פאלק שהיה מכונה ה'בעל-שם' מלונדון ונחשד בידי היעב"ץ כשבתאי מובהק. וכן קישרו את דוד המלך עם רבי נחמן מברסלב, שהיה לפי המקובל גסיכין בעל צבע אדום ובעל "פאות ארוכים כנהוג במדינתנו" ("שבחי הר"ן" טו, ובעל דמיון בדורו, שטען ש'זכה לראותו בחלום', אף העלה את דמותו בציור לפי פרטים אלו...).

4. מי בנה את ביהמ"ק השני?

חוסר בהירות קיים אצלנו בזיהוי של בונה בית המקדש השני, ובדרך כלל שגור לומר כי עזרא הסופר הוא האיש שעמד בראשות הגולה ובנה את בית המקדש השני מן המסד ועד הטפחות. אחרים משתבשים בכלל וסבורים כי הורדוס המלך הוא שבנאו, בזמן שהוא חי כשלוש מאות שנה לאחר מכן, ורק שיפץ את ביהמ"ק כתשעים שנה טרם נחרב, כמסופר בבא בתרא (ד, א); ונוכר גם במסכת סוכה נא, ב), ועל אחת כמה וכמה שלא שלמה המלך בנאו אלא בנה את ביהמ"ק הראשון.

אולם בספר עזרא נאמר בפירוש, כי בוני בית המקדש השני היו זרובבל בן שאלתיאל וכדו של יהויכין מלך יהודה, ועמו יהושע בן יהוצדק הכהן, שעמדו בראש עולי בבל הראשונים באישור כורש מלך פרס, שיירה שמנתה ארבע ריבוא אלפיים שלוש מאות ושישים נפש, ועם הגיעם החלו להקים את המזבח ואת בית המקדש, אלא שהעבודה נעצרה בגלל הלשנת שונאיהם הנוכריים שבארץ, ושוב התחדשה בזמן דרויש והסתיימה לאחר ארבע שנים, ורק שנה לאחר מכן עלה עזרא לארץ ישראל. ועל שם נס זה של בניין בית המקדש השני לקץ שבעים שנה לחורבן הבית הראשון, אומרים בפזמון "מעוז צור" בחנוכה "קץ בבל זרובבל, לקץ שבעים נושעתי". על הסיבה למה לא היה עזרא בזמן הבניין, אמרו במדרש שיר השירים רבא, כי עזרא היה יכול לעלות כבר עם זרובבל ויהושע הכהן (שהיה בראחייו יהוצדק הכהן), אלא שהמשיך לשמש את רבו ברוך בן נריה, שהיה אדם גדול וישיש, ואפילו ב'גלקטיקא' (מעין אלופה) לא יכול היה להיטען, ולכן נותר עזרא בבבל עד אחר פטירת רבו, ובהקדמת הרמב"ם הוא נחשב כמוסר התורה מרבו ברוך בן נריה שהיה תלמידו של ירמיהו הנביא. וכן אמרו במגילה (טו, ב): "אמר רב ואיתימא רב שמואל בר מרתא, גדול תלמוד תורה יותר מבניין בית המקדש, שכל זמן שברוך בן נריה קיים לא הניחו עזרא ועלה".

ואף שבמגילה (טו, א) נחלקו חז"ל בזיהוי של הנביא מלאכי, ודחתה את הדעה שהוא מרדכי היהודי ונקרא מלאכי מפני שהיה משנה למלך, מפני שבפסוק נאמר "ודניאל ומרדכי בלשן וחגי זכריה ומלאכי", משמע שהיו שניים; וחכמים אמרו מלאכי שמו; ורבי יהושע בן קרחה אמר מלאכי זה עזרא, כי על שניהם נאמר שהפרישו את ישראל מגושים נכריות, ורש"י ותוספות אף קיבלו דעה זו וכן מוזכר בתרגום יונתן, אולם רוב הראשונים לא קיבלו דעה זו, בהם הרד"ק, אבן עזרא ואברבנאל, ומפרשים את הדברים כפי שנראים בפשוטו של מקרא, שמלאכי ועזרא אינם איש אחד, וכן מוזכר הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה את מלאכי הנביא ואחריו את עזרא הסופר. וראיה לכך מדברי הגמרא בזבחים (סב, א), "אמר רבה בר-רב חנה אמר רבי יוחנן, שלושה נביאים עלו עמם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח, ואחד שהעיד להם על מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אף-על-פי שאין בית", ושם דעה נוספת של רבי אליעזר בן יעקב,

שהשלישי העיד להם על התורה שתיכתב אשורית. ורש"י שם מפרש כי שלושת הנביאים הם חגי זכריה ומלאכי, ובלי ספק העידו זאת עוד בטרם נבנה הבית, ואם עזרא למד תורה מברוך בן נריה כאמור במגילה, על כרחך עזרא הסופר אינו מלאכי הנביא, אלא אם נאמר שהגמרות חלוקות. וכבר יישב רבי שלום יצחק הלוי מתימן בשו"ת "דברי חכמים" את הסתירה בדברי חז"ל, וגם מיישב מדוע נקבע בזכרון העם "כי העלייה הבנייה וההנהגה וכל הפעולות שנעשו בעלייה השנייה, כמעט כולם התייחסו ומתייחסים על שמו של עזרא", מפני שעזרא אומנם לא היה באופן פיזי בירושלים בזמן הבניין והגיע לאחריו, אולם הכל נעשה בפקודתו ולכן נקרא על שמו, ומעלה השערה נוספת שעזרא עלה שלוש פעמים מבבל, בראשונה עם העלייה הראשונה של זרובבל כדי למצוא את מקום המזבח, בשנייה כשנינתה הרשות לבנות את המקדש, ובשלישית לאחר פטירת ברוך בן נריה שהיתה שנה לאחר סיום בניין הבית.

5. מי בנה את הפירמידות?

לא אבותינו בני ישראל שבמצרים בנו את הפירמידות, בזמן שעבודם לפרעה מלך מצרים כאשר עבדו בהם בפרך, שכן הפירמידות החלו להיבנות כאלף שנה לפני ישיבת בני ישראל במצרים, אלא בנו את ערי המסכנות פיתום ורעמסס שבאזור אחר במצרים, שם לא נמצאת אף פירמידה אחת, אף שהיו שביקשו למצוא דמיון־מה בין השם המצרי 'פיראמאוס' לפירמידות, לבין 'פיתום ורעמסס'. הפירמידות לא נבנו כפי השגור בטעות בידי עבדים, אלא בידי פועלים בשכר שהתגוררו בעיר גיזה בסמוך לאזור הבנייה, ולאחרונה נתגלו בסמוך לפירמידות אתרי קבורה שבהם נקברו הבונים, ומוחקר גופותיהם נראה שהם טופלו כראוי לפועלים, ולא לעבדים צמיתים שאין ערך לחייהם. הפירמידות גם נבנו באבנים חזקות ומסותות, ועל בני ישראל נאמר שבני את ערי המסכנות בחומר ובלבנים, שבוודאי לא היו מחזיקים מעמד כפי שהפירמידות מחזיקות מעמד באופן מופלא, ואף לא נועדו לשמש כערי אוצרות כמו הערים שבנו בני ישראל, אלא כאתרי קבורה למלכי מצרים.

הטעות הרווחת שקישרה בין בני ישראל להקמת הפירמידות, מקורה מדברי יוסף בן־מתתיהו בספרו "קדמוניות היהודים", שם הוא מספר על עבודת בני ישראל במצרים (מתורגם): "וישימו עליהם לחלל את היאור לתעלות רבות, לבנות חומות לערים וסכרים אשר יעצרו ביאור, למען לא יגרם לביצות בעוברו על גדותיו. ובהקמים פירמידות הללו את הגזע שלנו, כי הכריחום להסתגל לעבודות שונות ותלאות".

בעקבותיו של יוסף בן־מתתיהו גם נוצר הזיהוי השגור של עזרא הסופר כבונה בית המקדש השני, כמסופר בספר "יוסיפון" המלוקט מכתבי יוסף, על עולי בבל "ויקומו היהודים כל נדיב לב לעלות לבית האלקים כארבע ריבוא, ועממה בראשם עזרא הכהן הסופר ואלוהים הכהן וישוע ומרדכי, ושאר ראשי האבות ליהודה ובנימין, וילכו הלך ובוא עד עבר הנהר, ויבאו ירושלם ויחלו ליסד את בית האלקים", וכאמור אין זה פשוטו של מקרא, ועזרא עלה אחרי סיום הבניין.

6. "מטמא טהורים" - את מי?

הכהן המטהר את הטמאים באפר פרה אדומה אינו נטמא, כפי ששגור בפי כל, אלא רק הכהנים שעוסקים

בהכנת פרה אדומה (השורף והאוסף את אפר הפרה. גם כאן השתרשה טעות בקרב הילדים, כאילו "שני התולעת" שהשליכו אל תוך שריפת הפרה, היתה תולעת של ממש, במקום להסביר שהכוונה לצמר צבוע בצבע אדום שמופק מגרגרים שיש בתוכן תולעים), מאורע שהיה תשע פעמים בלבד לדעת הרמב"ם, ואת הפרה העשירית יכן מלך המשיח בקרוב ממש. עוד נטמא מי שנושא מי אפר פרה אדומה בשיעור הזאה, ורק בתנאי שנושא שלא לצורך, אבל אם נושא לשם טהרה - לא נטמא. הטעות נוצרה מפרשנות לא נכונה של דין הפרה שהיא מטמאת טהורים ומטהרת טמאים, ופירוש הפסוק "ומזה מי הנה יכבס בגדיו" כפשוטו, נגד דברי חז"ל מפורשים כמובא ברש"י שם.

צדי"ק?

האות הי"ח באותיות הקודש, נקראת במקור "צדי", ולא "צדיק" כפי השגור, והכינוי נוצר בעקבות קריאה רצופה של הצדי עם הקוף הסמוכה לה וכך נוצרה ה'צדיק' (דורשי רשומות אמרו, כי הצדי הפכה לצדיק כיוון שהיא נושאת על גבה יוד - יהודי, ואף שגם האלף נושאת עליה 'יהודי' על גבה, אולם היא גם רומסת ברגלה על יוד...). וכן בעקבות דרשת חז"ל בשבת (קד. א) 'צדיק כפוף צדיק פשוט' כפי שכתב רבי אליהו בחור בספר "התשוב" (ערך 'צדיק', ושם כתב "וכן קוראים לה האשכנזים והצרפתים צדי"ק, אבל שאר היהודים גם כל המדקדים קראו לה צדי", ויש עוד ראיות לכך שהשינוי נעשה כבר בימי קדם כגון באותיות דרבי עקיבא, וכן בזהר חדש "אמר לה הקב"ה צדי את וצדיק את"), אולם שם האות שם בגמרא בשבת הוא "צד"י כפופה וצד"י פשוטה", וכך מכנים כל הראשונים את האות, כגון רש"י בכמה מקומות, וכן אבן־עזרא, הרד"ק ועוד (וגם רש"י במנחות כט, ב, שם נדפס "שטעטן גז וזה"ה לצדי"ק כפופה", אזי בכתביהדי נכתב בבירור צד"י והמדפיסים שינוהו. וכן ביצורת לשבת הסמוכה לשבועות שנדפס כיום "צדיק צדקת אלקינו", מופיע במחזורים הישנים והמודפסים "צדי").

7. במה שיחקו ילדי נס הנוכה?

אין כל מקור קדום ומבוסס לאגדה השגורה בפי כל, כי התלמידים מבני ישראל שלמדו תורה בעת גזירות אנטיכוים במערות, היו משחקים בסביבונים כדי להטעות את החיילים שבלשו אחריהם, כדי שלא יבחנו כי הם לומדים תורה. הדבר מובא לראשונה ב"אוצר כל מנהגי ישורון" (כ"ש הרב כהנא"ס עבודת עבד וס' תפארת צבי [שניהם חבורי בידי רבי עזריאל זעליג [ב"ר יששכר דב ב"ר יוסף מתלמידי הגר"א מוולנא] קרלנשטיין מגיד מישרים בלאמא ומחבר ספרים פורה, אביו של רבי דב צבי קרלנשטיין אב"ד מאלקין ודיין בירושלים אבי המשפחה בארץ, ומשמו מצטטים את הדברים בספרי הליקוטים שבדורנו, אף שבספרו לא נזכר דבר מזה, ואולי הגיעו הדברים ממנו בעל־פה], ומביאו הרב זיו), שם כותב טעם למה "הילדים משחקים בחנוכה במשחק גלגלן - (רד"ל)", מפני ש"היתה הגזירה שלא יתאספו במקום אחד אגודות־אגודות, מצאו חכמים בעת הגזירה עצה נפלאה בזה שעשו משחק הדריידל להראות את אויביהם אם יִצְעָאו, ששיחקו במשחק הגלגלן ולא למדו, ובהמצאה כזאת יכלו ללמוד וללמד, לכן נשאר לנו המשחק לזכר הנס, שעבורו לא שכחו תורת ד' שעמדה לאבותינו לנו".

בימי החנוכה שהיו יומי דפגרא (בישיבות פולין הוקדשו תחילה ימי החנוכה לחזרה על הנלמד, ובמשך הזמן הפכו הימים לימי חופשה, עד שהשל"ה הקדוש התאונן על כך וכתב "בעונותינו הרבים רוב העולם נהגים בו ביטול תורה והולכים אחר ההבל, ומה שרבותינו הקדמונים פסקו ישיבה בימים ההם, עשו כשביל הנערים

שיחורו ויחורו על תלמודם מה שלמדו שיהיו שגור בפייהם, על כל השומע ישמע ויתעורר בימים ההם ביתר שאת בתורה ובמצוות", וכן התאונן גדולים בדורנו כי בהפסקת הלימוד מקיימים את גזירת היוונים "להשכיחם תורתך" ורבי יחזקאל לוינשטיין התבטא בחריפות כי 'היוונים ניצחו' בכך, אולם אין הדברים אמורים אם מנצלים את הזמן לשירות ובתשבות לקב"ה מתוך שמחה של מצוה בהכנה הראויה והחלפת כוח בדרך התורה), נפוץ המנהג לשחק בלילות משחקי גורל על כסף, כאשר המשחק מסובב את הסביבון ועל פי האות שנפל עליו, היה נקבע גורלו. האותיות נגה"ש היו לטיניות, ומשמעותן בגרמנית נישט (לא, הפסד), גאנץ (שלם, זכייה מלאה), האלב (חצי, מחצית הזכייה), שטעל (העמד, להוסיף מטבע לקופה המשותפת). על מנהג זה נשתמרו עדויות מתקופת רבי יעקב ווייל תלמיד המהרי"ל, שהצדיק בעל כנגד טענת אשתו על שהוא משחק ומבזבז את כספם, כיוון ש"אינו עושה שום שחוק שלא כהוגן רק בחנוכה כמנהג", וכן כתב תלמידו של ה'תרומת הדשן" ש"בחנוכה מותר לשחק".

המנהג לא מצא חן בעיני הרבנים, כיוון שהוא נחשב כמשחק בקוביא ופסול לעדות (כמובא בשו"ע חו"מ סימן שע, אך הרמ"א התיר משום שבאסמכתא אין משום גזל דרבנן, ובכ"כ"ע אומר פסק שלבני ספרד אסור לשחק כן), ובמשך הדורות אף הטילו חרמות ואיסורים כנגד משחק זה שחדר גם בין נשות ישראל. במשך הזמן נוצר בידול בין משחק הקלפים האסור, אל המשחק בסביבון עצמו בלי קשר לקלפים ומשחקי הממון שבו, עד שהפך למנהג מקודש הקשור לימי החנוכה. בספרי החסידות החשיבו את המשחק בו, וצדיקים רבים נהגו לשחק בו בימי החנוכה, וכן נמסר על החת"ס סופר. מצאו גם רמזים נפלאים באותיות החקוקות עליו, כמו הרמז של ה"בני יששכר" אותיות גשנ"ה, וכתב גם שבחנוכה משחקים בדריידל שאוחזים אותו מלמעלה, כי לא היתה התעוררות מלמטה רק מן השמים עוררו אותם, ואילו בפורים משחקים בגראגער (רעשן) שאוחזים אותו מלמטה, כי אז היתה התעוררות מלמטה שגורו צום ושק ואפר ועשו תשובה שלימה, אך על הקלפים שפך מרורות: "גודל האיסור והפגם בנעשה בנפש מי שעוסק ח"ו בשחוק הקרטין, אשר המציאה הקליפה בימי שליטת היוונים ל"ו קליפות, זה לעומת זה שרצו לבטל על ידי זה התורה".

בעניין זה מעניין לספר, כי לפני זמן־מה התפרסם דבר גילוי של כלי יודאיקה אומנותי ומרתק, אשר נראה כקומקום תה מעוטר ותמים למראה, ולמעשה הוא "צופן בתוכו סודות מפתיעים, שאפילו האינקוויזיציה המתוחכמת לא תפסה את היהודים האנוסים שהחזיקו בו", כדברי המפרסמים. "אדם שאינו בקי במנהגי החגים היהודיים, ירים את המכסה ויגלה קומקום ריק, אך יש להביט בקנקן עצמו ובמה שיש בו". מתברר כי כל חלק סמוי בכלי משמש למנהג או מצוה, כמו כלי להחזקת האתרוג, מתקן להדלקת אש תמיד בבית הכנסת, פמוטים לנרות השבת, מתקן לבשמים להבדלה במוצאי שבת, מגילת אסתר זעירה אך כשרה, מנורת חנוכה מקופלת וקומפקטית, לצד צלחת לליל הסדר ועוד, וכל זאת בכלי שכאמור נראה כקומקום תה תמים. המפתיע מכל הוא המכסה העליון שנראה כפקק תמים לכל דבר, אלא שהוא מהווה סביבון לחנוכה ומופיעות בה האותיות נגה"ש מסביב. מובן מאליה שהגילוי עורר תחילה רעש גדול, בכך שמצאנו הוכחה למנהג הסביבון עם האותיות שעליו עוד מתקופת האנוסים בספרד לפני כחמש מאות שנה, מקור קדום ללא ספק שלא נמצא כמותו עד לתקופת החסידות, אולם בירור קצר העלה כמובן כי אין כאן אלא מעשה תרמית, והעבודה כולה, שמרשימה ביותר ללא ספק, היא מעשה ידיו של אומן מומחה בן דורנו...

8. אין לעלות על שולחן?

הורגלנו מילדותנו כי "אין לעלות או לשבת על השולחן, מפני שהוא דומה למזבח", אלא ששוכרו בצדו, שהרי על המזבח עצמו היו הכהנים עולים לעבודת הקרבנות (אך הכהנים לא היו יושבים עליו, וייתכן ששיבה היה אכן דרך ביזיון ולא עמידה). אומנם מצניו בדברי חז"ל שהמשילו את שולחנו של אדם למזבח, כמו בסוף מסכת חגיגה (כז, א): "בזמן שביהמ"ק קיים מזבח מכפר על אדם, עכשיו שולחנו של אדם מכפר עליו", אך לא נאמר שם שאין לעלות עליו. יש אומנם מקור שאין להעלות תינוק על שולחן שעליו ספרי קודש, כמובא ב"יוסף אומץ" (לרבי יוסף יוזפא האן נירלינג ראש הדיינים בפרנקפורט, דיני ביהמ"ק סעיף סד) ש"אסור להושיב או להעמיד תינוק על הסטנדר שמשימין עליו מחזורים ותפילות שמיוחד לקדושה, ואפילו על השולחן שאוכלין עליו כתב בספר חסידים שאסור", אלא שלא נמצאו דברים כאלו בספר חסידים, ואדרבה בעל "יוסף אומץ" (דיני קדושת הספרים סעיף כה) הוכיח מהנאמר בספר חסידים (סימן תתקס): "ילד אחד עמד לפסוע על השולחן שאביו היה משימם תדיר ספריו עליו, ולא יחדורק לספרים לבד, וגם כשרצה לאכול עליו לחם ובכל יום ספרים עליו, ולקח הספרים מעליו עד שאכל, ועמד הילד על השולחן וירד ונחתך כף רגלו בסכין, אמר האב פשעי גרם שהנחתי לבני לפסוע על השולחן שהיו עליו ספרים", שבשולחן סתמא בלי ספרים ולא נועד ללימוד, אין איסור (והוא סותר בכך את עצמו שכתב לעיל שאסור גם בשולחן שאוכלים עליו). ואכן האיסור שלא לעמוד או לשבת על שולחן, "לא נזכר בפוסקים ושאר רבוותא הקדומים" כפי שכתב בשו"ע המקוצר (או"ח סימן כט הערה לח), ומזכיר את הנכתב "שולחן הטהור" לרבי אהרן ראטה בעל "שומר אמונים", שם כתב "אמרו שאסור להרוג כינה על השולחן, וכן נכון שלא ליתן עליו מסרק כלל. וכן לא ישב ולא יעמוד על השולחן ולא יניח בניו הקטנים שיעמדו על השולחן, וגם קיבלתי כי זה סכנה ח"ו, והכל בשביל ששולחן דומה למזבח וצריך להתנהג בקדושה כי שולחנו מגין עליו מכל רע בזה ובבא", והעיר עליו שמה שכתב בלשון "אמרו" אינו נמצא בדברי חז"ל רק בספר חסידים הנוכח, וקאי רק על עניין הריגת כינה, ומשם ואילך דברי בעל שולחן הטהור עצמו, ואף על הריגת כינה כתב בעל קיצור שולחן ערוך בלשון "טוב לזהר". הדבר מובא גם בשו"ת "רובות אפרים" (חי' סימן צה) בשם ה"שולחן הטהור", וכתב שגם בהיעדר ספרים אין מן הראוי לעמוד ולשבת על השולחן כי צריך לנהוג בו כבוד. מסתבר גם שמקור המנהג שלא להעביר ילד מעל השולחן היתה משום נקיות, שלא תארע תקלה בסעודה בעטיו, או כדי לשומרו מכלים חדים שעל השולחן כמובא לעיל מספר חסידים. ומנהג זה התרחב גם להקפיד על אנשים מבוגרים שלא ידגלו מעל השולחן, ומעניין המסופר על רבי אהרן מבבלא, שפעם אחד מבני רבי יעקב הלבשרשטאם מטשקאקאווא מעל השולחן, והרבי אמר שאצל נכדי רבי מרדכי מנשכין אין להקפידה בקפידא זו.

9. מה הביאו העינים של רבי חנינא?

במסכת תענית נזכרות כמה מעשיות נפלאות על רבי חנינא בן דוסא, ובניהן על עינים שהיו ברשותו (הגמרא להלן תמו: "מהיכן הו' ליה עינים, והא עני הווי? ועוד, אמרו חכמים אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל"? ותיירצו כי העינים לא היו שלו אלא של אדם אחד שעבר על פתח ביתו ושכח תרנגולים, ומובא כל הסיפור הידוע אודות רבי חנינא שגידל את האפרוחים ומכרם וקנה

בדמיהם עינים, וכשחזר המאבד השיב לו את העינים עליהן סימן בתרנגולים. והמפרשים תמחו מדוע רכש עינים, והואו אין מגדלים בהמה דקה בארץ ישראל והשיבו באופנים שונים, והמהרש"א כתב שכל הקטע על מכירת התרנגולים ורכישת עינים תמורתם, אינה מלשון התלמוד "אלא מפירושים נכתבו בנוסחת הגמרות", ויותר נכון דברי התוספות שהעינים עצמן נמצאו בידי רבי חנינא ולכן היה שומר אבידה עליהן), והשכנים טענו כי העינים מפסידות את שדותיהם כשהן אוכלות אצלם, אולם רבי חנינא ידע שאין זה אמת, ולכן אמר: "אי קא מפסדן - ניכלניהו דובי, ואי לא - כל חדא וחדא תיתי לאורתא דובא בקרניהו. לאורתא אייתי כל חדא וחדא דובא בקרניהו", ואחר שהגמרא מכבדת כאמור מהיכן היו לרבי חנינא עינים, שוב חזרה ואמרה: "היה ר' חנינא דובי בקרניהו". הסיפור ידוע, ובפרט לצעירי הצאן שזכו גם לגרסאות שונות של ציורים לסיפור זה, אלא שבטעות סבורים כולם לומר שהעינים הביאו דובים בקרניהם, כפי לשון הגמרא, אלא שאיש מהם לא שם לבו להבין, כי בארמית "דיבי" הכוונה לזאבים, שכן בארמית כידוע מתחלפות האותיות דל"ת וזי"ן (כמו דהבא = זבא, אודא = זאב), וכן מפרש רש"י בחולין (ע"ה, ב) על דברי הגמרא "בן פקועא דנפל דובא עליה" - "הזאב טרפו", וכן שם (ג, ב): "סניא דיבי" ומפרש רש"י "מאוס וכחוש אפילו לזאבים". וכן תרגם אונקלוס את הפסוק "בנימין זאב יטרף" - "תקיף כדביא", כלומר עז ותקיף כמו זאב, וכן תרגום הפסוק "זאבי ערב שבצפניה" (ג, א) "כדובי רמשא". ורש"י כתב בן בפירוש על רבי חנינא בן דוסא בדברי הגמרא בסוטה (מט, א) "משמת רבי חנינא בן דוסא בטלו אנשי מעשה": "ועושה מעשים מופלאים כדאמר בתענית... ולעולם להביא זאבים בקרניהם". המפרשים אף מסבירים, כי לא ייתכן לומר שהכוונה לדובים, שהרי אין אלו מצויים בשדות אלא ביער (ופירושו הבל מובא בספר "מחקק ספון" על הסוגיא בתענית. גם המהדיר של "ציוני" לרבנו מנחם הציוני, על הפסוק "המכסה אני מאברהם" שם הביא המחבר דוגמאות לשינוי מנהגו של עולם, כגון בימי רבי חנינא בן דוסא שעושים שלו הביאו זאבים, מצייני המהדיר מחוסר הבנה "לא זאבים היו אלא דובים"). וכן ראינו מדברי הגמרא בבבא בתרא (טו, ב) על איוב שעליו נאמר "ומקנהו פרץ בארץ" - "מקנהו פרץ גדרו של עולם, מנהגו של עולם זאבים הורגים העינים, מקנהו של איוב העינים הורגים את הזאבים". הטעות השתרשה כה עמוקות, עד שמדפיסי הגמרא גרסו ברש"י כאן ד"ה "דובים" וזאבים בשדות" בוא"ו החיבור, והדבר גרם לתמיהת המפרשים מהיכן נטל רש"י לומר שהיו כאן גם דובים וגם זאבים? אלא שבמקור היה כתוב זאבים בלי וא"ו החיבור, ורש"י בא לפרש את דברי הגמרא, אך כיוון שהמדפיסים סברו כטעות הרווחת שדובים הם, מצאו "פתרון" נאה לדעתם, בהוספת הוא"ו, כאילו רש"י בא להוסיף גם זאבים לדובים. ואומנם ברש"י שעל "עין יעקב" (שנדפס מתוך כתבייד ישינים ושונים מהנוסח שנדפס בש"ס), נכתב אכן זאבים בלי וא"ו כפי הנכון, וכן במהדורות וינא של מסכת תענית. ועדיף גם לגרס בגמרא וברש"י "דיבי" ולא "דובי". (בעניין זה יש לציין, כי שם משפחתו המקורי של המקובל רבי יצחק כדורי, היה 'דיבה', שמשמעותו בערבית עיראקית זאב, ושם זה ניתן לבני המשפחה בידי תושבי שכונתם 'באביר' שבבגדאד, כיוון שראו פעמים מספר כיצד זאב נכנס לביתם בלילה בעת שבני המשפחה ישנו על הגג מפני החום הכבד השורר בעיראק בימי הקיץ הלוהטים, ולאחר שעלה ארצה החליף את שם משפחתו ל'כדורי' לכבוד אביו שזה היה שמו הפרטי).

10. טעויות במנורה

כמה טעויות השתמשו בעניין מנורת בית המקדש: השמן הכשר למנורה אינו עשוי רק מהטיפה הראשונה,

אלא הכוונה כל הכמות הראשונה שיוצאת מהזיתים על ידי כתישתו בשלב הראשון (בשלב השני טוענים עליו קורה, וכמות זו של שמן אינה כשרה למנורה); את המנורה היה גם כהן הדיוט יכול להדליק, ולאו דווקא הכהן הגדול (ובדעיבד גם אם הדליקה זר כשרה, ולדעת הרמב"ם אף לכתילה כשרה בור); ושלוש המדרגות שלפניה היו עשויות מאבן ולא מזהב כפי השגור, ובפירוש נאמר כאן במשנה בתמיד (פ"ג מ"ט) "ואבן היתה תמיד לפני המנורה ובה שלוש מעלות שעליה הכהן עומד ומיטיב את הנרות".

11. איזה צבע היה הגמי?

בקרב רבים השתרשה הטעות, כאילו צבע הגמי שהיו כורכים את פירות הביכורים הראשונים, היה דווקא בצבע אדום, ואף בציורי המשניות כיום מציירים כן. אלא שאין כל מקור לכך שהיה בצבע אדום, אף שבספרי בני דורנו נכתב הדבר כדבר המובן מאליו, כמו ב"חשקת שלמה" על כללי פאה כלאים וביכורים (עמ' נז): "הרואה פרי שנתבכר תוך שדהו, קורא עליו שם ביכורים וכו' עליו חוט אדום לסימן". מטעם זה באו ליתן טעם למנהג לכרוך חוט אדום על ידי הילדים לסגולה, שכן האדם עץ השדה וכל בן חדש הנוול היהו כאילו חדש והיהו כביכורים, ואם כן יש לקשור עליו חוט אדום... לאמיתו של דבר, אין כל קשר בין הצבע האדום לגמי, שכן הגמי הוא צמח הפפירוס לדעת הרמב"ם שמתרגמו "אלברדי" בערבית, והוא צמח גמיש הנוח לקשירה שגדל במקורות מים מתוקים וקולעים ממנו מחצלות, או לפי רש"י שמתרגמו "יונק" והוא צמח דומה, וכמובן שאינו בצבע אדום.

12. פרעה בפיג'מה?

אין לנו כל ידיעה שפרעה אומנם לבש 'פיג'מה באמצע הלילה', כשיצא לחפש את משה ואהרן במכת בכורות (כמובא במכילתא דרבי ישמעאל: "מגיד שהיה פרעה מחזר ושואל בכל ארץ מצרים היכן משה שרוי, היכן אהרן שרוי"), אף שבפי הילדים שגור השיר הידוע של אהוב הילדים 'ר' אלתר' (יאכנעם שיחי', שהלחינו בניגון הידוע על המלים "ברוך אלקינו שבראנו לכבודו" אותו שרים בישיבות ליטא בשמחת תורה ובלי שבועות). את הרעיון לשיר זה, קיבל ר' אלתר כאשר ביקר אצל מלמד ירושלמי שהמחיש לתלמידים הצעירים בליצנותא דעבודה זרה את פרעה מתרוצץ בלבניו כדי לחפש את משה... אולם יש מקור לכך שהוא קם משנתו, כפי שפירש רש"י על הפסוק "ויקם פרעה - ממיטתו", "לילה" - ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום", אלא שבעבר לא היה כלל מושג של 'בגדי שינה', והמנהג החל רק לפני כשלוש מאות שנה, כאשר האנגלים ייבאו מנהג זה מהודו שבמזרח. גם לאגדה שילדי ישראל היו מתקלסים בו ואומרים לו משה גר כאן ושם, יש מקור בליקוט שמעוני ומקורו מתנחומא הקדום: "היה פרעה הולך בלילה, ומסבב בכל שוק ושוק ואומר היכן הוא משה, והיכן הוא דר? והיו בניהם של ישראל משחקים בו ואומרים לו פרעה להיכן אתה הולך? והוא אומר להם למשה אני מבקש, והם אומרים כאן הוא דר, ומשחקים בו, עד שעמד עליו", אך יש להדגיש שהילדים עמדו בחלון ולא יצאו, שכן נצטוו "ולא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר". (בעבר היו בגדי הלילה מסומנים באמצעות קווים כעין הזכרה, ובטעות כינו אותם "תנות פסים", וזאת מתוך טעות בהבנת הפסים' שבכתנות יוסף הצדיק, שהתפרשה בפירושים רבים להסבר השם 'פסים', והחלפתו עם הפס' המאוחר במשמעות קו רחב שנוצר בעקבות 'פס ידא' שבספר דניאל שפירושו פס היד - החלק הרחב שבקצה היד. ועוד בעניין זה, רבים סבורים כי השם

החלופי והתקני לפיג'מה הוא 'נמנמת' על שם השימוש בה בשעת הנמנום, אולם השם לא התקבל).

13. כמה שנים המתין יעקב לרחל?

הזמן שעבר מאז נשא יעקב אבינו ע"ה את לאה, ועד שנשא את רחל, היו שבעה ימים בלבד, ולא כפי הטעות השגורה שהמתין לה עוד שבע שנים, בנוסף לשבע השנים הראשונות שעבד ללבן. הטעות נוצרה גם מפירושו מוטעה של הפסוק "מלא שבוע זאת", שהכוונה לשבעה ימים כפירוש רש"י לשבעת ימי המשתה מנישואי לאה, וחשבו בטעות כי הכוונה לעוד שבע שנים אחרות, ובאמת עבד שבע שנים אחרי שנשא את רחל, בתמורתה. גם השגור בפי הילדים, כי יעקב אבינו גלל את האבן הגדולה שעלפי הבאר בכניסתו לחרן, היתה באמצעות האצבע, והמפלגים מתארים כיצד הורידה באמצעות הורת שלו - אין לה כל מקור, ואדרבה בתרגום יונתן שם מבואר שעשה זאת באמצעות אחת מזרועות ידיו: "וקרב יעקב וגלגל ית אבנו בחדא מן אדרעיו, מעיליו פום בירא", וכן במדרש "לקח טוב" ויגל את האבן באחד מזרועותיו להודיע כח גבורתו. וייתכן שהמקור לדברים הוא מדברי המדרש רבא המובא ברש"י, שיעקב גלל את האבן כאחד שמעביר פקק מעל פי צלוחית, והמעביר פקק משתמש באצבעותיו, אף שיתכן שהכוונה רק להראות כיצד עשה זאת באופן קל ובלתי טרחה, אבל אל בדמיון מלא לפתיחת פקק של בקבוק. ומעניינים המשך דבריו של יונתן שם, שהמים צפו ונבעו מהבאר לקראת פניו והשקה את צאן לבן אחי אמו (שכן לא נאמר בפסוק שיעקב דלה, אלא רק "וישק את צאן לבן", ומכאן שהמים עלו מאליהן ושנו הצאן, וכן בפרקי דרבי אליעזר ובלקח טוב), והיו נובעים עוד עשרים שנה, כלומר כל תקופת מגוריו בבית לבן (ובחלק מנסחי תרגום יונתן, מופיע במקור ההמשך "והוות טייפא עשרין שנין, כל יומין דהוה אבון יעקב יתיב בחרן").

14. האם קיים הלעיטני נא?

טעות נוספת הקשורה ליעקב אבינו עוסקת בזמן שהאכיל את עשו מנייד העדשים שהכין לאבלים על פטירת אברהם, ואף שעשו ביקש "הלעיטני נא מן האדום האדום הזה", לא מצינו מקור שאומנם יעקב עשה כן, ואדרבה בפסוק נאמר "ויעקב נתן לעשו לחם ונייד עדשים", וגם לא מסתבר שיעקב ילעיש אותו שלא כדרך הנימוס. ואכן כך כתב האלשיך הק' "עשו אמר הלעיטני נא כדרך שמלעיטין את הגמל, שישפוך את התבשיל דרך פיו בלא לחם, אך ראה יעקב שהוא דרך בלענים רעבתנים, על כן נתן לו לחם ונייד עדשים, לרמוז לו כי שאל שלא כהוגן כהוראת רעבתן, אך יאכל לעט בלחם כדרך אנשים". וכן כתב החת"ם סופר בחידושו על התורה שהאכילו כדרך בני אדם ולא בהלעטה, כי אם היה עושה כן היה עשוי פטור מלשלם שאין זו אכילה גמורה, וכן ב"חכמת התורה" לרבי שלמה קלוגר. בדומה לכך מובא גם ב"ברית אבות", שיעקב לא רצה להלעיט את עשו כדי שלא ייחשב לו הדבר כמתנה ואולי לא יצטרך עשו לשלם לו, ולכן נתן לו בידו כדי שישלם לו עם הבכורה, וכן ביאור בספרים רבים שלא רצה שייחשב הדבר כאונס עקב הבולמוס שאחז את עשו ויטען אחר-כך שאין תוקף למכירת הבכורה משום כך. ומספר ש"ב האומן ר' מרדכי אהרן ברים הי"ו, כי כשנכנס אל רבי יוסף שלום אלישיב עם ציוריו הנפלאים לתלמידים על פרשת השבוע, וראה כיצד יעקב מאכיל את עשו בכף כסף ולא מלעיטנו כבקשתו, והסובבים תמהו על כך, השיב: "פשוט שכן היה". אך

יש לציין לפירוש רבנו יוסף בכור-שור, שכתב את הסיבה למה ביקש עשו מיעקב שילעיטנו, כי "דרך הציידים להיות עייפים ורודפים אחר החיות, ופעמים טועים ביער שלושה וארבעה ימים, ויגיע להם רעב וצמא, וכן היה לעשו שהגיע עד שערי מות, ולא היה בו כח להשיב ידו אל פיו... והאכילו יעקב על תנאי זה, וכשביקש עשו לאכול לא היה יכולת בידו להאכיל את עצמו מחמת חלישות שהיו לו מחמת רעבון והלעיטו יעקב", ואולי כוונתו שיעקב האכילו בכף כסף שמאכילים תינוק, כי עשו היה עיף להושיט ידו, אבל לא ששפך את הקדירה לתוך פיו כמעשה הרעבתנים.

15. מי בנה את האבנים העליונות בכותל?

לשר הנדביר משה מונטיפיורי ישנן זכויות רבות בבסיסו היישוב היהודי בארץ הקודש, אך משום מה נתלתה הדעה הרווחת כאילו הוא בנה את השורות העליונות שבכותל המערבי, והדבר נעשה בהשתדלותו ובמימונו. הדבר מופיע כנראה לראשונה ב"לוח ירושלים" של זאב ברינקר (שנת תש"א): "שורות האבנים התחתיות הן מימי הבית הראשון והשני, היתר נוספו בזמנים יותר מאוחרים, כל רואיהם מכיר מיד שהם מתקופה מאוחרת. הנדבכים העליונים נבנו בראשית המאה הששית בהשתדלות השר משה מונטיפיורי ומנדבתו, וגם רצפת האבנים שבסמטא נעשתה בכספי היהודים והם היו מתקנים אותה בכל פעם שנתקלקלה", גם החוקר זאב וילנאי העתיק את הדבר ב'מחניים' (שנת תשכ"ו), ומהם התפרסם הדבר במקורות רבים, וכיום הוסיפו לספר, כי השר עשה זאת כדי להגן על המתפללים היהודים מזריקות אבנים מצד המוסלמים ממרומי הר הבית אל רחבת הכותל המערבי, או "לשמירה ולהגנה מן הערבים הפראים שלא ירמסו ברגליהם הטמאות על אבני הכותל הקדושים" ("לקוט יוסף" דיני הכותל המערבי עמ' ד'). סברה עממית זו הגיעה גם לידי ספרות ההלכה בדורנו, כגון בשו"ת "היכל יצחק" לרה"ר רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג (אוי"ח סימן יח), בעניין היתר לפועלים יהודים לעמוד על הכותל בשעה שעוסקים בתיוקן הנדבך העליון של הכותל, ויש צד להקל "לפי שידוע לנו שהנדבכים העליונים שבזמננו, ניתוספו על ידי השר הצדיק ר"מ מונטיפיורי ז"ל, ואולי אין בהם קדושה". מסתבר כי אין כל קשר בין בניית האבנים לשר מונטיפיורי, והדבר כלל לא מוזכר אפילו ברמז בכתבי איש אמונו ומזכירו הנאמן ר' אליעזר הלוי, שהתלווה אליו במסעו, ותיעד את כל קורותיהם בכתב. ואף השר עצמו מספר בזיכרונותיו על ביקורו בכותל, ועל השתדלותו להתקין שם גג לפני הכותל לטובת המתפללים, עליה קיבל הבטחה מהפחה התורכי, אשר "פיהם דבר שוא" ולא קיים הבטחתו. ייתכן שהטעות נוצרה מכך שהשר עלה בתוס' לב אל הר הבית, מבלי להיות מודע לפולמוס ההלכתי שבדבר, והדבר עורר כנגדו התנגדות מצדי יהודי ירושלים והשר התנצל אחר-כך על משגהו (הוא זכה) משום כך אף לנידוי והרס בתקיעת שופר בחוצות ירושלים, בידי רבי יוסף משה מליסא בן "החות דעת", דבר שהחריד מאוד את השר, עד שפנה לרבי ירושלים והם הניחו את דעתו כי "חרמו של יוסף משה הוא כחרמו של י"ם (יוסף מ'שה), כי איננו אחראי על מעשיו ואל יחושו לנידוי" כמסופר ב"מלכי בקדוש" לרבי חיים הירשנזון, ח"א עמ' מג), ואמרו שהשר היה היהודי הראשון מתקופת החורבן שהרהיב עוז להיכנס במקום המקדש עלידי רישיון מיוחד מהשושלת התורכי פְּקוּשְׁטָא; או החלפה בטעות עם היוזמה של השר לרכוש את שכונת המוגרבים עם הכותל המערבי הסמוך לה, מידי המוסלמים בכסף מלא, וכן יום כאמור הנחת גג

מקורה ליד הכותל - יוזמות שלא יצאו לפועל בסופו של דבר. השר התבקש גם בידי רבי מנחם נתן אויערבאך מירושלים, לדרוש מהפחה התורכי "לאסור על השכנים להשליך קיא וצואה אצל הכותל המערבי", כמסופר בעיתון 'הלבנון' שנת תרכ"ו. ייתכן גם שהשמועה התחלפה עם המסופר על השר ר' מרדכי רוזאניס אנדרי, שכפי המסופר בעיתון 'חבצלת' (תרל"ד), וזומא ב"מגנני קדם" של גרייבסקי פ"ג, וכן בתזכיר על הכותל המערבי ירושלים תר"צ עמ' 34), נתן תרומה לפאר את המקום לפני הכותל, וראשית מלאכתו היתה לרצף את המגרש ולתקן את שלושת הקירות אשר מסביב לכותל בטיח ולמשהו אותם בשר. וכמו מונטיפיורי בשעתו השתדל גם הוא להקל על המתפללים, ולפי פקודתו הניחו אבני שיש גדולות ומרובעות למושב בשביל אנשים זקנים וחולים, עד שכל האבנים נגנבו ונעלמו בזו אחר זו. נדבכי האבנים העליונים שהונחו על-גבי הנדבכים מתקופת הורדוס, הונחו בחלקם בתקופת עומר, והעליונים בתקופת התורכים בימי סולימן המפואר בונה חומת ירושלים, השורות האחרונות הונחו בידי המוסלמים בירושלים בשנים שלאחר פטירת השר (בשנת תרמ"ה), והשורה העליונה ביותר הונחה בתקופת המנדט הבריטי לחיוק הכותל. ואכן, בבדיקות מעבדה שנערכו לאחרונה התברר, כי המלט שבין השורות העליונות, עשוי מחומר שהומצא רק לאחר פטירת השר. וכבר העיר על כך רבי יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי במכתבו לבעל "מטעות ירושלים" על מסע ה"מנחת אלעזר" ממונקאטש בירושלים בשנת תק"צ, שכתב כי "תשעת טורי האבן הגדולים הם מבניין שלמה והטורים העליונים מהאבנים הקטנות הם מהשר מונטיפיורי", ורי"מ מתקן את טעותו ומפרט באריכות מי הניח את שורות אבני הכותל בתקופות השונות, בלי כל קשר לשר מונטיפיורי. וכן העיר על כך רב הכותל רבי שמואל רבינוביץ בספרו על הכותל (מבוא עמ' ח): "יש הטוענים כי אחד ממפעליו הברוכים היה הוספת הנדבכים מעל הכותל המערבי, וזאת כדי להגן על המתפללים היהודיים מפני זריקת אבנים מהר הבית, אולם אין לכך כל ראיה או תיעוד היסטורי".

16. ביטויי-לשון משובשים

והנה לקט ביטויים, שנוצרו מהבנה שונה או פיסוק שונה ממשוטו של מקרא:

1. "קול קורא במדבר" במשמעות של קריאת שווא ואין אדם שומע לו, כמו הקורא במדבר שאין מי שיאזין לו, אולם במקור הפסוק בישעיה (מ.א) נאמר "קול קורא, במדבר, פנו דרך", והכוונה: קולו של הקב"ה קרא והכריז, כי יש לפנות במדבר דבר לה', וכך מתבאר גם המשך הפסוק: "ישרו בערבה מסילה לאלקינ"ו המשמש כ'תקבולת' - הקבלה בין שני חלקי הפסוק, וגם טעמי המקרא מוכיחים זאת, שכן תיבת קורא מוטעמת בזקף קטן המפסיק. הטעות נבעה כנראה מתרגום השבעים והברית החדשה, שם הוצמדה תיבת במדבר אל קול קורא, במשמעות שהקול קרא במדבר, ולכן עדיף שלא להשתמש בניב זה במובנו המושאל. ואף שכבר מצאנו בחז"ל ובפי הפייטנים הקדמונים את החיבור של במדבר לצורך הניב של קריאה במדבר, כמו באגדת בראשית "קול קורא במדבר" - "אמר רבי לוי, למה במדבר? אלא בנוהג שבעולם מי שהיה בידו מרגלית ואיבדה, היכן הוא מבקשה? לא במקום שאיבדה? כך הקב"ה איבד את ישראל במדבר, שנאמר במדבר הזה יתמו ושם ימותו, ולשם הוא הולך ומבקש". וכן בזהר (ח"א ק"ח, א): "קול קורא במדבר - מאי בעי הכא קלא במדברא, אלא אמר רבי זריקא, אלן אינון קלייא לאתערא מתי מדבר". וכן

בפיוט סדר העבודה ליום הכיפורים ממחבר לא ידוע בתקופה קדומה מאוד בימי הסבוראים או קודם להם: "פעמיני יניע, והם יתנו קול, כקורא במדבר"; יש הבדל גדול במשמעות הניב במקורות הנוצריים, שם הפכו את פשט הכתוב לקול קורא במדבר שאף אחד אינו שומע לו, לעומת המקורות הנ"ל שהכוונה לחיוב שעם ישראל שמע את קולו של הקב"ה אפילו במדבר. ביטוי מאוחר שנוצר מפסוק זה, הוא הצירוף "קול קורא" לכרוז והודעה המתפרסמים בציבור.

2. "מכל מלמדי השכלתי", במשמעות שהאדם יכול ללמוד מכל אדם, בעוד במקור הפסוק בתהלים (קט) כוונת דוד שהחכים מכל אלו שלימדו אותו מפני שהוא מרבה ללמוד בתורת ה' כל העת, ולכן השכיל יותר מהם. אולם מקור הבנה זו מדרשת חז"ל במסכת אבות (פ"ד מ"א): "בן זומא אומר, איזהו חכם? הלומד מכל אדם, שנאמר מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי", אף שאינה פשוטו של מקרא.

3. "מהרסיין ומחריבין ממך ייצאו" במשמעות של גיס חמישי מבפנים, אנשים מותק המזנה שגורמים הרס וחורבן, אולם פשוטו של מקרא מדבר על פסוקי נחמה, וכדברי רוב המפרשים כי הכוונה לנבואה חיובית שהרשעים, הם הגויים שהתיישבו בארץ ישראל, עתידים להסתלק ממנה בשעה שבני ישראל ישובו אליה. וכדברי המלבי"ם: "אם היו בנייך ממנה לשוב בתשובה, אז כבר היו יוצאים אויבייך אשר הרסו אותך ממך זה מימים רבים". אולם מעניין לציין את פירושו של ה"מצודות דוד": "מהרסיין - המהרסים והמחריבים אותך ייצאו ממך, רצונו לומר הרשעים שבקרבך הם סיבה להריסה והחורבן, ולא מאתי יצאה הרעה", ואף לדעתו יש כאן מעין נחמה שהקב"ה אומר שלא מאתו יצאה הרעה, אלא מאת הרשעים שבעם ישראל, ופירושו קרובה אפוא למשמעות הביטוי כיום. ההבדל ניכר בהדגשת המלים בין שתי המשמעויות, ובעוד בפשוטו של מקרא מדגישים את המלה "ייצאו", הרי שבמשמעות המושאלת בה משתמשים כיום, מדגישים את המלה "ממך", כדי להעביר את המסר כי יש להישמר יותר מהאויב הפנימי מאשר זה שבחוץ.

4. "הנאהבים והנעימים בחייהם, ובמותם לא נפרדו" - זה הפיסוק הנכון בפסוק, כאשר תיבת בחייהם מוטעמת בזקף קטן המפסיק, והתיבות במותם לא נפרדו בפסקית נפרדת, ולא כפי השגור במליצה לחבר ולומר "בחייהם ובמותם לא נפרדו" כפי שכותבים ומספידים ידידים טובים, וכך מדגיש רבי יוסף קספ: "בחייהם" דבק עם 'הנאהבים והנעימים', כי יש בו זקף; וגזרה אחרת היא 'ובמותם לא נפרדו'. וכן פירש ב"מצודת דוד": "בחייהם - עודם בחיים היו נאהבים ונעימים לכל בני אדם, רצה לומר מאוד היו מקובלים על הבריות וחביבים בעיני כולם. ובמותם לא נפרדו - אף אחר מותם לא נפרדו מן האהבה והנעימה, כי עד עולם לא תשכח כי רבה היא". אמנם הרד"ק כתב: "ויתכן פירושו לא נפרדו זה מזה, כי כאחד מותו כמו שהיו בחייהם נאהבים זה לזה".

5. "כי האדם עץ השדה" במשמעות של דימוי האדם לצומח, אולם הפרשנים מסבירים את הפסוק בלשון תמימה, שהרי הוא עוסק בהוראות לעם ישראל בשעת הטלת מזור, שלא להשחית עצי פרי, שכן האם כמו האדם הוא עץ השדה, שיש להשחיתו בשעת המלחמה! ומשמעותו הפוכה אפוא לביטוי הנפוץ. אולם כבר בדברי חז"ל אנו רואים את הדימוי של האדם לעץ השדה, וגם מצאנו השוואה הפוכה, ב"פרקי דרבי אליעזר" (פ"ד)

ש"בשעה שכורתין את עץ האילן עושה פרי למינו, הקול יוצא מסוף העולם ועד סופו ואין קולו נשמע".

6. הביטוי "כהוא זה" התגלגל מהפסוק "כי הוא זה" שבפרשת משפטים, ששם דרשוהו חז"ל (ב"ק קו, ב) שהנתבע על הפיקדון מודה במקצת, ואומר 'כי הוא זה' אני חייב לך ולא יותר, ומכאן נוצר הביטוי המצורף 'כהוא זה' במשמעות חלק וקצת, אף שבפשוטו של מקרא הכוונה ששומר הפיקדון נטלה לעצמו.

7. הצירוף "רוזה נחת" נוצר מפסוק מוטעה של הפסוק בתהלים "תלמיה רַיָּה, נַחַת גְּדוּדֶיהָ" (ובענין זה אמרו הדרשנים, למה שגור לומר "נחת יהודית"? מפני ש'נחת' היה אחד מאלופי עֶשָׂן, ולכן אין לברך סתם שתוכה נחת, שלא גדל הבן להיות כאלופי עשו...).

8. "החלום ושברו" משמש כיום לביטוי של חלום שהכזיב והתנפץ, ובעוד במקורו הוא לשון של פתרון חלום, כמו אצל גדעון בשופטים "ויהי כשמוע גדעון את מספר החלום ואת שברו וישתחו".

וכן הביטוי השגור בטעות "מן הפה אל הפה" במשמעות של יצא מצרה קטנה ונפל חלילה בצרה גדולה, בעוד בפסוק בישעיה נאמר להיפך "והעולה מתוך הפה ילכד בפח", שכן הפה הוא בור שבו נלכדות בעלי חיים גדולים, לעומת הפה שהיא מלכות קטנה בה נלכדות ציפורים וקשה לאדם להשתרר ממנה, אלא שבשגרת הלשון השתרש לומר בלשון הקלה יותר 'פח' שהיא מלה קצרה לפני 'פחת' הארוכה יותר.

9. "הגיעו לעמק השווה" במקום "אל עמק שְׁוֹה" שנאמר במלחמת המלכים.

10. "אבד עליו הכלח" במשמעות של דבר מיושן שיצא משימוש, ומקורו מהפסוק "אבד קֶלֶח" שבאיוב (שהתפרש בידי רש"י והמצודות כזנה), וגם כאן בלי "ה"א הידיעה.

11. כך גם "תומר דבורה" כצירוף וכשם הספר הנוגע של הרמ"ק שנוצר מהפסוק "היא, יושבת תחת תומר, דבורה", והכוונה במקור שהיא דבורה יושבת תחת תומר, וטעמו מוכיח עליו שהוא מפסיק.

12. או הצירוף "אור יקרות" במשמעות של אור בהיר, ומקורו מנבואת זכריה: "והיה ביום ההוא לא יהיה אור, יקרות וקפאון" והטעמים מפסיקים, כי תיבת אור מוטעמת בזקף קטן המפסיק, ולכן פירש רבי יונה אבן ג'אנח שמשמעות 'יקרות' הוא מלשון כובד (וכן בלשון חז"ל 'קירא' מלשון כבוד) ומשמעות הפסוק שבאותו יום לא יורח האור, אלא יהיו עננים כבדים וקודרים, "והיה לעת ערב יהיה אור", אולם כבר הרד"ק הסבירו במשמעות המקובלת כיום "שלא יהיה אור היום ההוא בהיר והוא אור יקרות, כמו וירח יקר הולך (באיוב), ולא אור קפאון והוא קפוא ועבה שהוא כמו חושך", ולפי הסברו יש כאן ניגוד בין אור יקרות שהוא אור בהיר לעומת אור קפאון שהוא חושך, וכן ב"מצודת ציון": "אור יקרות" - "אור בהיר".

13. סדר נכון בביטוי "לא יער ולא דובים" ולא כפי השגור 'לא דובים ולא יער', שכן נחלקו רב ושמואל בנס אצל אלישע הנביא, אם יער היה דובים לא היה, או שלא יער היה ולא דובים.

14. "מותר האדם מן הבהמה" במשמעות של עליונותו הרוחנית של האדם על הבהמה כדרש, בעוד הפשט בפסוק שבקהלת הוא "מותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל", כלומר שניהם בני תמותה ואין ביניהם כל הבדל, והוא המשך לתחילת הפסוק "כי מקרה בני האדם

ומקרה הבהמה, ומקרה אחד להם, כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל".

15. הביטוי החילוני הנפוץ "איש באמונתו יחיה" שהוא שיבוש מהפסוק בחבקוק "וצדיק באמונתו יחיה" במשמעות חיובית שהצדיק יזכה לחיים בזכות אמונתו בבורא, ואילו בביטוי המשובש יש רשות לחופש דעות וכל אדם ראשי לעשות כרצונו בניגוד ליסודות אמונתו בקיום התורה והמצוות.

16. "דברים נְדָרְכָנֹת" בקמץ רחב ובי"ת רפויה, כפי הכתיב בפסוק בקהלת, ולא 'נְדָרְכָנֹת', ומכאן נוצר השם "נְדָרְכָן" בניקוד המשובש.

17. "תקיעת כף" מסמלת ערובה לקיום הסכם, הבטחה והתחייבות, ובהלכה יש לה תוקף חשוב שאין לסגת ממנו, ומקורו מהפסוק במשלי "בני, אם ערבת לרעך, תקעת לזר כפיך", ופירושוהו רש"י ואבן עזרא ועוד על אדם שנטל על עצמו ערבות לשלם את חוב חברו, וביטוי דומה לכך הוא "מי לידינו יתקע" במשמעות מי יערוב לנו שכן אומנם יהיה, אך מקורו מפסוק באיוב ושם הניקוד שונה כדין סוף פסוק: "שימה נא ערבי עמך, מי הוא לידי יתקע", ושם מבקש אביו מהקב"ה שיהיה ערב בעבורו, כי אם לא הוא - מי יעורב לו שהדבר יתקיים.

18. "לנקוף אצבע" פירושו בדברי חז"ל לפצוע את האצבע, ולא כשגור היום בביטוי השלילי "אינו נוקף אצבע" שאינו עושה מאומה ולא מסייע לסביבתו.

19. יש גם להקפיד לומר "חלק הארי" ולא 'החלק הארי', שכן אין מוספים ה"א הידיעה לנסמך אלא לסומך.

20. "יצא הפסדו בשכרו" פירושו חיובי, שעל אף ההפסד עדיין נותר רווח, לעומת הביטוי ההפוך "יצא שכרו בהפסדו" שהרווח מועט לעומת ההפסד הרב, ובפי הבריות שגור להיפך.

21. וכן לומר "עשה לילות כימים" במשמעות של ניצול הלילות, ואילו הביטוי השגור "עשה ימים כלילות" שמתכוונים בו לחיוב, מתפרש באמת להיפך, שהאדם כילה את ימיו בבטלה כמו השנה בלילות.

22. "לבור בר מן התבן" ולא 'תבן מן הבר', שכן הבר היא התבואה המשובחת והתבן הוא הפחות בערכו, ויש להעדיף להוציא את התבואה המשובחת מתוך הפסולת, ולא להיפך, ומקורו מדברי ירמיהו: "מִהֲלִתְּכֶן אֶת־הַבֶּרֶךְ".

23. "חדשים לבקרים" כפי הנאמר בפסוק באיכה, ולא 'חדשות לבקרים' בלשון המשובשת כיום.

24. "וְלִשְׁוֹן רַבָּה תִּשְׁפָּרֶגְרָם" ולא 'תִּשְׁפָּרֶגְרָם גֵּרָם' כפי שכולנו רגילים לקרות, שכן זה לשון הפסוק במשלי (כה, טו).

25. האיסור שלא להשחית מאכלים שגור על-פינו בכינוי איסור 'בל תשחית', אולם המקור שלו מהפסוק בדברים (כ, ט) "לא תִשְׁחִית את עצה". וכך גם הביטוי השגור "ומבשרך אַל תִּתְּעַלֵּם" יש להעדיף ולומר בלשון הפסוק בישעיה (נח, ז) "ומבשרך לא תִתְּעַלֵּם". וכן הפסוק "ולא יִרְאֶה בך עֲרֹות דבר", יש לומר כלשון המקרא בדברים (כג, טו) "ולא יִרְאֶה בך עֲרֹות דָּבָר".

26. הביטוי "טעות לעולם חוזר" מקורו בלשון חז"ל, ומשמעו שהעושה מיקח טעות יכול לחזור בו, ובמלה 'חוזר' מתכוונים על האדם, אבל כפי הבריות משתמשים בו בטענה שתמריד אפשר לחזור מן הטעות, ובמלה 'חוזר' מתכוונים על הטעות, וכדי להתאימה ללשון נקבה של טעות, החלו לומר 'טעות לעולם חוזרת'.

ניפּוֹץ אַגְדוֹת

להבדיל מהטעויות הנפוצות בקרבנו בעניינים הקשורים לתורה, גם במושגים כלליים נקבעו בקרב ההמון הנחות יסוד רבות, אך למעשה אין להן כל קשר עם המציאות.

(המונח השגור לרעיונות שהתקבלו על לב ההמון, למרות שהם כוזבים ובלתי מבוססים, הוא "מיתוסים", אולם רצוי שלא להשתמש במונח זה, ולא בפועל השגור שלו "מיתולוגי" לאדם או אירוע אגדי וייחודי, שכן מקורו מיוון העתיקה בה נוצרה 'המיתולוגיה היוונית' שהיא עבודה זרה של ממש, המתארת את עלילות האלים, שהם לפי דעתם המשובשת בעלי דמות אנושית אך בעלי תכונות שמעל הטבע. מפולחנם השתרשו מושגים רבים שרבים מהם חדרו גם לתרבות המערבית בת זמננו וגם חדרו ללשונו, כמו 'עקב אכילס' כנקודת תורפה וחולשה מהסיפור אודות אכילס הגיבור ביוון שרק עקבו היה נתון לפגיעה ושם נורה ומת; 'עבודה סיופית' על שם סיופוס המלך שנגור עליו בשאול לגלגל סלע כבד במעלה ההר והוא היה שב ומתגלגל למטה בכל אימת שהגיע לפסגה; 'תיבת פנדורה' התיבה שנתתה מתוך סקרנות על אף האיסור לעשות זאת, וממנה יצאו כל הפורענויות שבאות לעולם; 'מוזה' כהשראה לכתביה ויצירה שהן תשע אלות שהופקדו להעניק השראה ליוצרים בתחומי מחול ומוזיקה ספרות וכתביה ועוד - עבודה זרה של ממש, וכן 'תשובה לאקונית' על שם בני ספרטה שבחבל לאקוניה ביוון שחוננו מילדותם לאנשי מלחמה והסתפקו בדיבור מועט, או 'סוס טרויאני' ככינוי לפעילות חתירה על ידי גורם עוין פנימי המתגלה באיחור, על שם הסיפור הדמיוני על תכסיס היוונים במלחמת טרויה בכך שהותירו סוס עץ חלול וענק מחוץ לחומות העיר טרויה ועשו עצמם כנסוגים, וכאשר בני טרויה הכניסו את הסוס לערים, יצאו מבטנו חיללים שפתחו את שערי העיר לצבאות היוונים וכך הצליחו להביסם - משום הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו).

והנה כמה מהבדיות השגורות בפי ההמון בנושאים כלליים:

(1) **'מטבע שמושלך ממגדל גבוה מאוד, יכול להרוג אפילו אדם' - לא היה ולא נברא ואפילו משל לא היה.** המכה תהיה אומנם חזקה ככל שהמגדל יהיה גבוה יותר, אולם האוויר בולם את התעופה ומרכך את המכה.

(2) **'העצם היחיד שנראה מהחלל, היא החומה הסינית'.** גם זו הנחה שגורה בפי כל, ויש המרחיקים לכת וטוענים שהיא נראית גם מהירח, אולם זה פשוט לא נכון. אומנם החומה ארוכה יותר ממשש אלפים קילומטרים, אולם גובהה אינו עולה על שמונה מטרים ורוחבה כחמישה בלבד, ואין היא אלא כגודל בניין צר בגובה שלוש קומות בלבד, כך שאין כל סיבה לראותה מהחלל כפי השגור בטעות.

(3) **'האדם מנצל רק אחוזים בודדים ממוחו' - גם כן הנחה מוטעית, ולמעשה רוב בני אדם מנצלים כמעט את כל היכולות של המוח שלהם.**

(4) **'נפוליון היה נמוך' - כך סברו במשך כל השנים מאז עלייתו המטאורית עד נפילתו הכואבת של המצביא הצרפתי הנודע, אולם למעשה גובהו היה 1,68 מטר, שנחשב אז גובה סביר. הטעות נוצרה מכך שנתוני גובהו ניתנו על-פי המדידה הצרפתית של אז, והמעתיקים לא שמו לב כי המידות השתנו. נפוליון גם נהג להקיף את עצמו בשומרי-ראש גבוהי-קומה, ולכן נוצר הדימוי השגוי לגבי גובהו הננסי לעומתם.**

(5) **אמונה תפלה היא, כי 'ברק אינו מכה פעמיים באותו מקום', אבל אין לכך כל קשר עם המציאות, ולמרבית הצער היו מקרים רבים של אנשים או מקומות שנפגעו יותר מפעם אחת ממכת ברק. מעניין לספר, כי היה מי ש'זכה' לכינוי "מוליך הברק האנושי". האיש שימש כפקח בפארק הלאומי שבמדינת ווירג'יניה בארה"ב, ובמשך ימי חייו נפגע 7 פעמים ממכת ברק, אך שרד את כל הפגיעות. ואף שסיכוי האדם להיפגע מברק במשך 80 שנות חיים, מוערך ביחס של אחד לעשרת אלפים, היה האיש מועד יותר לכך כיוון שנכח מתוקף תפקידו, זמן רב בשטחים פתוחים, ובמדינת מגוריו מתרחשות סופות רעמים וברקים רבים מדי יום במשך שלושה חודשים בשנה. (חשוב להוסיף, כי מקובל לראות במדען הנודע בנג'מין פרנקלין, שדיוקנו מתנוסס על השטר האמריקאי של מאה דולר, כממציאו של 'פְּקִיָּא הברק' - מוט המתכת שקצהו מחודד ועומד**

בדרך כלל על גג גבוה, כדי למשוך אליו את הברק מן השמים, ודרכו עובר המטען החשמלי של הברק אל אדמת כדור הארץ, פעולה שנקראת 'האדקה'. אולם יש הסבורים, כי כבר בתקופת חז"ל הכירו את הרעיון של שימוש בברזל כהגנה מברק, כפי שמוזכר בתוספתא למסכת שבת פ"ז ה"ז: "הכוברת אפרוחים בכברה והנותנת בראו [לגירסת הגר"א: ברזל] בין האפרוחים, הרי זה מדרכי האמורי. אם מפני הרעמים ואם מפני הברק, הרי זה מותר". והמפרשים פירשוהו ככלי למניעת נזקי הברק "כי כן הטבע שהברזל מושך עליו הרעם". וכן מצונו גם בדברי רבנו בחיי בפרשת נח: "כשם שמצונו אף בדורנו זה קצת החכמים, שידעו כי לקשור חלק אחד מן הברק שלא יבא אלא בגבול ידוע", ובכך מסביר את אנשי דור הפלגה, שידעו כי הקב"ה נשבע שלא יביא עוד מכול של מים, אבל חששו ממבול של אש, שמא יביא עליהם הקב"ה סופה של ברקים ורעמים לשרוף אותם, ולכן החליטו להעמיד מגדל גבוה ובראשו להעמיד מוט ברזל שימשוך אליו את הברקים, וכך יהיו מוגנים מפני סכנת שריפה).

(6) **'כמו סדין אדום לשור' - כינוי שגור לדבר-מה המעורר כעס ותגובה שלילית רק מעצם אזכרתו או ראייתו, ומקורו מכך שמונפים בסדין אדום מול הפר במלחמות שוורים, במטרה לעורר את כעסו של השור ולהתגררות בו. אבל למעשה מתברר, כי אין כל עניין דווקא בצבע האדום כדי להכעיס את השור, והוא יגיב באותה צורה גם אם ינפנפו לעומתו בכל צבע אחר, ומה שבאמת מעורר את כעסו הוא צורת ההנעה והטלטול של הסדין מול עיניו, דבר שגורם לו לבלבול וממילא כעסו ניצת.** (במסכת פסחים דף קיב, ב מובאים ארבעת הדברים שציווה רבנו הקדוש את בניו [בתבתי היד: בנן], והרביעי שבהם "אל תעמוד בפני השור בשעה שעולה מן האגם, מפני שהשטן מרקד בין קרניו. ואמר רבי שמואל בשור שחור וביומי ניסן", ומפרש רש"י "ביומי ניסן - שהצמחין עולין, וגם לבו ונוגח". אין כאן כל רמז לצבע אדום, וייתכן שסיבת רוגזו של השור היא הצמחייה הגדלה בחודש ניסן לאחר תקופת החורף, והרוח שמניעה אותה גורמת לו לסחרור כמו הנפת סדין מול עיניו, ולכן הוא מסוכן אז. ובכך תתורץ גם קושיית האחרונים למה אין להתרחק מהשור ביומי אייר שאז הצמחים גדלים יותר, מפני שאז השור כבר רגיל אליהם לאחר חודש ניסן שבה ראה את הצמחים גדלים. יש להעיר, כי מסתבר שהתואר 'רבי' לשמואל, היא גירסא מוטעית בגמרא, שכן מאמר זה מובא גם בברכות דף לג, א על דברי רבי מאיר "ריש תורא בדקולא סליק לאגרא ושדי דרגא מתותק", ועל זה אמר שמואל "הני מילי בשור שחור וביומי ניסן, מפני שהשטן מרקד לו בין קרניו", ועל כרחך שלא תוכל לפרשו שאמרו רבי שמואל בר נחמני או רבי שמואל בר רב יצחק המוזכרים הרבה בש"ס, אלא הוא שמואל חברו של רב שעליו מסופר במסכת בבא מציעא סוף דף פה, ב שרבנו הקדוש ביקש להסמיכו לרבנות ולא מסתייעא מילתא, ושמואל אמר לו שלא יצטער שכן ראה בספר אדם הראשון "שמואל ירחינא, חכים יתקרי ורבי לא יתקרי, ואסור דרבי על ידו תהא". ופירש שם ב"בן יהודה", ששמואל ראה בחלומו ספר שבו כתובים דברים שנאמרו לאדם הראשון, כדי שלא יצטער על שלא נסמך לרבנות).

7. גם הדימוי **'עיוור כמו עטלף'** אינו נכון, שכן על אף הדעה הרווחת, העטלף אינו בעל-חיים עיוור, כשם שהוא אינו מסתבך בשערות של בני האדם שנכנסים למערותיהם, ולחינם הוא נתפס כבעל-חי מרושע ומוצץ דם.

8. הצירוף **'עצת אחיתופל'** הוא כינוי שגור לעצה רעה של אדם המתחזה כידיד, אך כוונתו האמיתית להכשיל את מי שמתייעץ עמו. אולם למעשה אחיתופל הגילוני יעץ עצות נבונות וטובות לאבשלום בשעה שמרד באביו דוד המלך, כפי שנאמר בשמואל-ב (פרקים יב ויז), שם יעץ לו לשאת את פילגשי אביו כדי להראות את עומק מרידתו באביו - עצה שקיבל; וכן יעץ לו להרוג את דוד אביו ואנשיו באופן פתאומי - עצה שאבשלום לא קיבל, ותחתיה קיבל את דברי חושי הארכי שטען כי אנשי דוד גיבורים הם ומרי נפש כדוב שכול בשדה, ומאת ה' היתה זאת "להפך את עצת אחיתופל הטובה, לבעבור הביא ה' אל אבשלום את הרעה". דוד המלך אף התפלל לה' שיפך את עצת אחיתופל בשעה שתמך באבשלום שמרד באביו, ואחיתופל הוא גם שיעץ לדוד לכתוב את השם המפורש על חרס ולהניחו על פי התהום, בשעה שחפר את יסודות בית המקדש ומי התהום איימו להציף את העולם, כמובא בסוכה גג, ב, ועצותיו היו אפוא טובות ומוצלחות כפי שנאמר שם בשמואל

כשראה את עושרו, ומכיוון שזחה עליו דעתו אמר: "אני לא אמות לעולם מרעב, כי הרי כסף יש לי למכיר". יושב בשמים ישחק, ויום אחד נכנס גאווה זו אל חדר משכיתו, ויש אומרים כספתו, כדי לספור את כספו כדברי חז"ל 'עכברי דשכיב אדינרי', ולפתע נטרקה הדלת מאחוריו. ניסה האיש לדפוק בדלת אולם אף אחד לא שמע, ויודעי דבר' מוסיפים את הסיבה, כי הלז הודיע לבני משפחתו על נסיעה ארוכה אותה הוא מתעתד לבצע ולכן אף אחד לא חיפש אחריו, ולאחר ניסיונות כושלים לצאת ממלכודת הזהב, פצע האיש את עצמו או שמא מרוב שהכה על הדלת ועל הקירות נפצע בידיו, ובדם הרב שזב ממנו רשם: "רוטשילד מת מרעב". כך מסופר למשל בספר הנחמד: "אוצר פתגמים ושיחות" של ר' יחזקאל שרגא ברנסדורפר: הברון רוטשילד מווינה, נכנס פעם לחדר האוצר שלו, ושכח לקחת עמו את המפתחות של האוצר, והדלת נסגרה מעצמה. חלונות לא היו ולא יכול היה לצאת. הוא צעק, אולם קולו לא נשמע מבחוץ. כעבור ימים אחדים התחילו לחפשו, ולא ידעו לאן נעלם. השומרים פתחו את הדלת ומצאוהו מת. הברון רוטשילד מת מרעב... המעשייה חביבה מאוד על בעלי המוסר, שמבקשים להוכיח מכאן את אפסיותו של האדם ועל הכסף החומרי שאינו יכול להועיל לו במאום, תובנה נכונה בעליל ומיותר אף להאריך בכך, אולם דבר אחד חסר כאן בסיפור: המעשה לא היה ולא נברא, אלא משל היה. אף אחד לא שמע על אחד מצאצאי משפחת רוטשילד שמת בתוך הכספת שלו, לא נמצא על כך תיעוד לא בכתובים ולא בזיכרונות המשפחה, ולמרות חיפושי המרובים לא הצלחתי לגלות אפילו שמץ של אמת בדבר. 'הברון רוטשילד' הידוע, שעליו נהוג לספר אגדה זו, נפטר בשיבה טובה בשנת תרצ"ה בן תשעים שנה ונקבר בפרז, ולאחר כעשרים שנה הועלו עצמותיו עם עצמות אשתו והם נטמנו כצוואתו ברמת הנדיב שליד זכרון יעקב. נמצאה רק ידיעה בעיתון משנת 1926, בה מסופר על הברונית רוטשילד שמתה מרעב, אבל שם מדובר על מישהי שהרעיבה את עצמה בגלל הפרעת אכילה מסוכנת - 'אנורקסיה נרבוזה', ובעברית 'צ'ימנות'.

בספר "איש על דגלו" על רבי גרשון ליבמן ראש ישיבת אור יוסף נובהרדוק בצרפת, מסופר: "בימים ההם, עמד בראש מוסדות המגבית היהודית בפאריז, נצר למשפחת רוטשילד הנודעת. כאשר היו פונים למוסד זה לקבלת עזרה, היה מקובל לומר שפונים לרוטשילד. אך תלמידי הישיבה לא ידעו פרטים "שוליים" כאלה. ולעומת זאת, באחד מספרי המוסר למדו על עוד אחד מבני רוטשילד אשר פעם התבטא ואמר שהוא יכול למות כדרך כל אדם מכל סיבה שהיא אך בודאי לא מרעב, (בכלל) [בגלל] רוב עשרו. והנה יום אחד כשנכנס לחדרי הכספות שלו, ננעלה אחריו דלת המתכת כשהמפתחות בחוץ ולא היתה לו שום אפשרות לצאת עד שגווע ברעב, ונתגלה על ידי בני משפחתו. זהו מה שידעו בישיבה על רוטשילד. והנה, אחד האברכים שנשלח לייסד ישיבה בתונים, ואכן הצליח, היה זקוק לתקציבים, ופנה לארגון הג'וינט האמריקני. ראשי הג'וינט שלחו נציג מטעמם לתונים ללמוד את העניין ולהחליט. נציג זה, פנה במהלך ביקורו לאברך שלנו ושאל אותו: "האם פניתם לקבלת עזרה מרוטשילד?" התשובה היתה: "איזה רוטשילד? זה שמת בתוך הכספת?" הנציג נדהם וביקש הבהרות. אחר כך עבר דרך צרפת ופגש את רבנו ודיווח לו על שליחותו בלי לדלג על הפרט הזה שבשליחותו. רבנו צחק מטוב לב ותמיד סיפר מעשה זה כהוכחה שחוסר ידיעת ה'מילי דעלמא' אינה מפריעה להצלחה ב'מילי דשמיא'."

היו שמצאו באגדה זו הסבר לתפילה שאומרים בימים הנוראים בפתחת הארון "לחם לאכול ובגד ללבוש, ועושר וכבוד להגות בתורתך", מדוע מבקשים תחילה על לחם ובגדים ואחר כך על עשירות? כי תיתכן מציאות של עשירות בלי לחם לאכול, כמו אצל רוטשילד... ("שאלת רב"ח ב' עמ' ת).

"ועצת אחיתופל אשר יעץ בימים ההם, כאשר ישאל איש בדבר האלקים". אולם כיוון שהעצות היו לרעת דוד המלך, לכן נוצר המונח 'עצת אחיתופל' כדבר שלילי, אף שבמהותן היו עצות נכונות, ונכון יותר היה לומר "עצת חושי" על עצה גרועה (ואכן, הצירוף 'עצת אחיתופל' לביטוי של עצה רעה באופן כללי, לא נמצא בדברי חז"ל ובספרי הראשונים והאחרונים, ושגור רק בשפת ההמון). המתחכמים טוענים, כי בשפה הגרמנית נקרא השטן בשם 'טויפל', ו'אחיתופל' נשמע כמו 'עצת השטן', ומכאן נוצר הביטוי...

9. גם האזור 'משולש ברמודה' שבאוקיינוס האטלנטי, שנחשב כאזור מסוכן בו פועל כוח מסתורי המטביע אוניות ומטוסים, התברר כדעה כוזבת, ואף שאירעו בו אומנם כמה אסונות בלתי מוסברים, כמו היעלמותם של חמישה מטוסים מפציצים אמריקנים בראשית שנת תש"ו, לא אירעו באזור תאונות באופן חריג, שכן האזור נחשב כבעל ריבוי תחבורה ימית ואווירית. התברר, כי רבות מהתאונות שנרשמו כי אירעו באזור, היו בכלל באזורים אחרים, ואוניות אחרות שתועדו כאילו טבעו במשולש, התגלו בהמשך בשלימותן באזורים אחרים, וגם חברות הביטוח אינן גובות תעריפים גבוהים יותר לעוברים באזור. האזור זכה להילה של מסתורין, בעיקר בעקבות פרסום ספר על המקרים המשונים שאירעו בו, והדעה הרווחת בקרב בעלי הדמיון המפותח היתה, כי במקום שוכן שדה מגנטי, או שמא ידם של 'חוצנים' מכוכבי לכת אחרים במעל... (בעבר, היו שקישרו את משולש ברמודה עם דברי הגמרא בברכות דף ח, א, "כפיתורי בפי וט", ופירש רש"י ש"ב"ם אוקיינוס יש מקומות שאינו מקבל ברזל, ומחברין לחי הספינה עלידי חבלים ועקלים שתוחבין בנקבין ותוקעין אותו בדוחק, לפי שהן גסין כמחט הנקב", ופירש שם הרש"ש ש"הוא מפני שנמצאים שמה בקרקעית הים אבני מאגנט אשר טבעם למשוך הברזל אליהם", אך דברי חז"ל חיים וקיימים ואין הכרח לקשרם עם משולש ברמודה דווקא. מעניין להוסיף את הנכתב ב"שלטי הגיבורים" לרבי אברהם הרופא פורטלאונה (ביאורו 'שער אריה', שם פרוור במנטובה שבאיטליה שמשם מוצא המשפחה. חי שם בין השנים "ב'שע"ב), שסבר כי כל ההמצאות החדשות כבר היו ידועות לעולמים, ואף מלאכת הדפוס "היתה גלויה לנו למאות ולאלפים של שנים, וכמעט סמוך לבריאת העולם, ולמעלה הרבה מזמננו זה", ומוסר על אבן ה"קאלאמיט"ה" שצבעה דומה לברזל, ונקראת בלשון רבותינו ז"ל אבן שואבת, ומביא את דברי הגמרא בסנהדרין (קו. ב) כי גיחזי הניח אבן שואבת מעל החטאת של ירבעם בן נבט והעמידה בין שמים לארץ כדי להטעות את הבריות אחריו, ואף שאומנם קרא "בספרי החכמים שלהם שיש ממיני הקאלאמיט"ה שמושכין חוץ מהברזל דברים אחרים... לא ראיתי אלא בדברי רבותינו שהקאלאמיט"ה תמשוך הזהב", והוא מקבל את דברי חז"ל על שאיבת הזהב באמצעות מגנט, אף שלא מצא לזה סימוכין בדברי החוקרים. (יש לציין, כי הרמ"ה ביאר שגיחזי ציפה את פסל הזהב של ירבעם בברזל כדי שיימשך אל המגנט, והוא תלה שתי אבני מגנט בשני הכתלים שבצדדים, ולכן נותר הפסל תלוי באוויר שכן נמשך לשני הצדדים בשווה. וה'בן יהודה' מוסיף, שבוודאי היו אבני המגנט גדולות ועצומות, כדי שיוכלו להעמיד באוויר פסל כה כבד המצופה בברזל, ולדבריו אין בידי אדם אבני מגנט כה גדולות, אלא שהשטן המציאן לגיחזי כדי להחטיא בהן את ישראל). ועוד מספר שם ב"שלטי הגיבורים", כי "יש ממנה הרבה בים ההולך קדמת הודו, והספינות השטות בים ההוא במקום מסמרים של ברזל יש להם מסמרים של עץ, כי הנה במסמרים של ברזל יפלו בסכנה האנשים שהם בספינה, פן יצאו מהספינה המסמרים של ברזל בעבור משיכת האבן, ותישבר הספינה", והוא מוסיף כי אם מושכים את אבן המגנט במיץ של שומים, מתבטל כוחה ולא תמשוך הברזל, וכן אם מעמידים נגדה "דיאמנט" (אבן יקרה), מתבטל כח המגנט (יש לציין, כי המחבר גם היה סבור כדעה הקדומה והשגויה, כי ישנן אבנים יקרות שמסוגלות להתרבות), ויש גם אבן מגנט המושכת יין ושמן, ויש שמושכת בשר ומשתמשים בה המכשפים.

10. ונסיים עם הסיפור המפורסם, שנמסר בגרסאות שונות על אחד מבני משפחת רוטשילד המפורסמים בעושרם, שהתרברב פעם